

ІЗ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ГІДРОНІМІЇ: БОРЖАВА

The article is devoted to etymology of archaic Ukrainian hydronym *Borzhava*, its internal Slavonic connections and its phonetical structure evolution.

Закарпатський потамонім *Боржава* (п. Тиси л. Дунаю) [СГУ 64] фіксується в угорських писемних пам'ятках як *Borsova* [Lajos. 122]. Так само позначаються й контактні з течією ріки топооб'єкти. Наприклад, починаючи з десятого століття, зокрема під 903 р., у водозборі нижньої частини течії сучасної Боржави фігурує назва замку – *Borsoa*. Пізніші її фіксації практично не відрізняються між собою, пор.: *Bursua*, *Bursoa*, *Borsoa* (1085 р.), *Borsoa* (1200 р.) [2: 23]. Пор. також назву полонини *Borsva* (*Borsowahawasa*; див. нижче). Зрозуміло, що назви цих географічних об'єктів вторинні (перенесені за суміжністю) щодо назви ріки, проте сам факт досить ранньої їх згадки свідчить про ще глибшу хронологію гідроніма.

Графічний бік різних варіантів згаданої назви дозволяє розглядати її як спотворене в угорському мовленні (відтак – і в писемній передачі) слов'янське **Bъrševa*. Тобто йдеться про основу з типовою праслов'янською фонетичною структурою типу *ъrš-*. Що ж до відповідності угорського *s* слов'янському *š* (*ш*), пор.: укр. діал. закарп. *šobgor* ~ угор. *sógor* 'шурина', угор. *takás* ~ укр. діал. закарп. *rakásh* 'куна' [3: 41].

Сучасна форма *Боржава*, як це показують документи, має вторинний і досить пізній характер. Її поява датується двадцятим століттям, оскільки в шістдесятих роках дев'ятнадцятого століття ще фігурувала як *Боршова* (< **Bъrшева*), пор. «до *Boršov*» [СГУ: 64]. Перехід *-ш-* > *-ж-* спричинився внаслідок народної етимології, зокрема встановлення асоціативних зв'язків між незрозумілою, непрозорою (з погляду мотивації) для носіїв місцевих діалектів річковою назвою і словом на зразок діал. закарп. *боржолá* 'заглибина з брудною іржавою водою' [Грицак: 75]. Потамонім зазнав структурної перестроювання й на словотвірному рівні кінцевий сегмент *-ова* був переосмислений як *-ава* під впливом закарпатських топонімів типу *Свалявка* (р., л. Латориці л. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю), *Свалява* (назва населеного пункту) [СГУ: 488]. Відтак, на тих відрізках течії цієї річки, де колись побутувала назва **Боршава* (в інших місцях її називають *Сіявка*, *Матки* [СГУ. 64]), почала вживатися нова її форма – *Боржава*.

Процес народноетимологічного переосмислення охопив й назви контактних топооб'єктів, пор. *Boržava* – полонина в районі течії річки Боржави, що в історичних джерелах фігурувала як *Borsva* (1463 р.), *Borsowahawasa* (другою частиною є угорський апелятив *havas* 'полонина') [2: 23]. Варіанти типу *Beréžava*, *Berežava* [СГУ: 64], вочевидь, також ілюструють приклад паронімічної атракції, але вже із утворенням псевдоспорідненості із парадигмою лексеми *берег*.

В етимологічному відношенні псл. **Bъrševa* – онімизований ад'єктив (коротка форма) **bъrš-eva* (засвідчується в основі укр. діал. закарп. *бършó'вка*, *буришó'вка* 'підгорля підорлина у великої рогатої худоби' [Дзензелівський: карта № 313] < **боршова* < **bъrшева*). Похідний від базових **bъrša*/*bъršъ*, які реконструюються з урахуванням наступного матеріалу:

рос. діал. *барша* 'дерев'яний молоток для рубання дров' [СРНГ: 2, 123], слов. *Borša* – топонім у Земплінському комітаті, 1221-1556 рр. (в угорській транскрипції – *Borši*, що вважається угорським дериватом на -i) [Lajos: 121]; ст.-чес. *Boršov* (*Borschow*, 1333 р.) – топонім [Gebauer. I, 87] < *Borš* – антропонім, пол. *Borsz* – топонім [SG I, 324, із зазначенням давності назви], *Barsch Pfuhl*, *Barsch See*, *Grosser* – гідроніми, котрі були германізовані за допомогою приєднання німських географічних термінів *Pfuhl* 'калюжа, болото' і *See* 'озеро' (це один із типів адаптації слов'янських географічних назв у чужорідному середовищі, пор. вище мадяризоване *Borsowahawasa*).

Пор. ще похідні: **bъršica* *bъršica* (: пол. *Barschiza* – гідронім [Szulowska, Wolnicz-Pawłowska. 44]), пол. *Borszyce*, *Borszowice* – топоніми [SG I, 324]), мотивовані патронімами **bъršitjъ* *bъrševitjъ*.

Реконструйовані вихідні **bъrša* *bъršъ* належать до м'якого різновиду відміювання первісних **bъrxa* *bъrхъ* (пор. рос. *Борхъ* – назва населеного пункту в історичній Новгородській землі), які виступають х-поширенням (на слов'янському ґрунті) і.-є. *b(h)er-* 'щось опукле, товсте, нерівне' в ступені редукції апофонії. Доцільність такого тлумачення структури **bъr-x-* гарантується лексемами, в яких **bъr-* розпирене іншими типами детермінативів – *d*, *g*, *k*, пор.:

*bъrda: блр. діал. *бурда* 'грижа, пухлина', рос. діал. *бурда* 'нарост під дзьобом у деяких птахів' та ін. (реконструкцію покламо за. [5: 41]: із зазначенням детермінативної функції *d* у складі **bъr-d-*);

*bъrgatъ (ъ): серб. *B'rgati* – назва скелі (Г'рцеговина, Далмація) [Halilović: 422], в основу номінації якої могла бути покладена ознака 'щось опукле', яка найкраще відбиває будь-яку позитивну форму рельєфу,

*bъrkantъ рос. діал. *боркунец* 'пухир, невелика пухлина або водяний пухир під шкірою' [СВГ 39] < **bъrkutъ*.

Мотивація назви гідрооб'єкта такими рисами, як 'нерівне', 'опукле' досить регулярна в царині слов'янської гідронімії і вже неодноразово була в полі зору дослідників, тому немає потреби зупинятися на цьому легальніше.

З огляду на всі викладені вище аргументи порівняння закарпатського *Borsova* з чеським топонімом *Boršov* при поясненні 'володіння Борша' [Lajos: 122; тут же без коментарів йдеться про порівняння з чеськ. *Boreš*, *Boriš*] видається сумнівним. Це було б логічним, якби український гідронім функціонував тільки на певному невеликому відрізку течії, який би належав до зони чийогось володіння. Але реальна картина складніша: він вживається практично по всій береговій смузі, яка розтягнута на велику відстань, і не могла належати в стародавні часи якійсь окремій людині чи роду (в усякому разі підтвердження цьому в нас немає).

Насамкінець доламо, що розглянутий випадок спотворення вихідної назви не єдиний у закарпатському ареалі. Аналогічно склалася доля й сучасного гідроніма *Салва* (варіанти: *Zalna*, *Сальба*, *Сотва*, *Сельда*, *Сальва*, *Салба*) – р., л. Боржави п. Тиси л. Дунаю [СГУ 484], який, швидше за все, є видозміною **Салова* < **Solva* – онімізований короткий прикметник у формі жіночого роду **solva* 'жовта', широко представлений у слов'янській ономастиці [див. 4: 253-255; по-іншому, із зведенням до і.-є. **sal-* 'вода, джерело' + суф. *-hal-da/-va*, див. 1: 138-139].

Література

- 1 Желзняк І. М. Рос. і етнолінгвістичні пропеси Середньонадніпрянського Правобережжя. – К., 1987.
- 2 Німчук В. В. З історичної топонімії Закарпаття // Питання сучасної ономастики – К., 1976 – С. 19-28.

3. Орос В.І. До питання українсько-угорських мовних контактів // Тези доповіді та повідомлення Міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов (грудень 1964). – Ужгород, 1964. – С. 40-43.
4. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998.
5. Шульгач В.П. Українські етимології 29-36 // Мовознавство – 1998. – № 6. – С. 40-46.

Джерела

Грицак – *Грицак М.А.* Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясиня Закарпатської області // Питання гідроніміки. Матеріали III Республіканської ономастичної (гідронімічної) наради. – К., 1971. – С. 74-80.

Дзендзелінський – *Дзендзелівський Й.О.* Атлас українських народних говорів Закарпатської області України (лексика) – Ужгород, 1993. – Ч. III.

ІПК – *Новгородские писцовые книги*, изд. Археографическою комиссисю. – СПб., 1859-1910. – Т. 1-6 и указатель.

СВГ – *Словарь вологодских говоров: Учеб. пособие по рус. диалектологии* / Ред. І.І. Паникаровская. – Вологда, 1983 – Вып. 1.

СГУ – *Словник гідронімів України* / Ред. колегія: А.П. Шенюк, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К., 1979.

СРНГ – *Словарь русских народных говоров* / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. – Л.; С.-Петербург, 1966-2000 – Вып. 1-34

Gebauer – *Gebauer J.* Slovník staročeský. – Praha, 1903-1916. – D. I-II.

Halilović – *Halilović S.* Iz onomastike jugoistočne Hercegovine i južne Dalmacije // Ономастолошки прилози / Гл. уредник П. Ивић. – Београд, 1996. – Т. XII. – С. 417-438.

Lajos – *Lajos K.* Földrajzi névck etimológiai szótára. – Budapest, 1978.

SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Warszawa, 1880-1902. – T. I-XV.

• Szulowska, Wolnicz-Pawłowska – *Szulowska W., Wolnicz-Pawłowska E.* Nazwy wód w Polsce – Warszawa, 2001. Część I: Układ alfabetyczny.